

Державна програма повинна містити найголовніші завдання, які слід віднести до найважливіших державних пріоритетів, і формування її повинні провести відомі вчені, провідні спеціалісти галузі книговидання.

1. Державна програма розвитку національного книговидання і преси на період до 2000 року. Основні положення. Затверджена Указом Президента України 28 лютого 1995 р., №158/95. 2. Российская Федерация. Федеральный Закон „О государственной поддержке средств массовой информации и книгоиздания Российской Федерации“. Принят Государственной Думой 18 октября 1995 г. 3. Российская Федерация. Федеральный Закон „О внесении дополнений в Закон Российской Федерации „О таможенном тарифе“. Принят Государственной Думой 18 октября 1995 г.

УДК 386.9:083

ДЕЯКІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ МАКРОСЕРЕДОВИЩА КНИЖКОВОГО РИНКУ

М.М.Масловатий

Розглядаються деякі фактори макросередовища книжкового ринку та їх вплив на сучасне становище видавництва. Накреслені можливі напрямки усунення або послаблення негативних факторів на дальший розвиток видавничої справи в Україні.

The article examines several factors of macroenvironment of book market, their influence on hresent teim conditions of publishing hauses and the spot of some participants of publishing business; possible directions of elimination or weakening of negative factors on fur ther development of publishing business in Ukraine are drawn.

За класичною теорією маркетингу фактори макросередовища ринку розглядають у такій сукупності: демографічні, економічні, природні, науково-технічні, політичні, культурного порядку. На ситуацію на книжковому ринку України впливають всі означені фактори, і вони заслуговують на детальний аналіз як в сукупності їхнього впливу, так і еліміновано. Метою такого аналізу є пошук шляхів посилення дії позитивних факторів і послаблення впливу негативних сил макросередовища на удосконалення книжкової справи на сучасному етапі становлення і розвитку ринкових відносин.

До соціально-економічних факторів макросередовища ринку умовно можна віднести економічні й політичні та фактори культурного порядку. Хоча опосередковано на соціально-економічні фактори впливають також природні і науково-технічні фактори, які, власне, і складають інфраструктуру видавничо-поліграфічного комплексу.

Деякі проблеми впливу факторів макросередовища на книжковий ринок вже були предметом дослідження автора [див.: М.Масловатий. Видавничо-поліграфічний комплекс України і фактори макросередовища ринку // Палітра друку, 1994, №1], але, по-перше, за час після опублікування статті відбулися в країні певні зміни, а, по-друге, у згаданій роботі залишилися осторонь фактори культурного порядку. На нашу думку, саме вони відіграють нині основну роль в становищі і перспективах розвитку видавничої справи в Україні.

Сьогодні в Україні створюється суспільство, яке здебільшого не потребує або потребує в дуже обмеженій кількості видавничої продукції. Члени його переважно книжок не купують. Причинами цього, на наш погляд, є недоліки шкільної і вищої освіти, поява у видавництв могутніх галузей-конкурентів, низька платоспроможність більшості населення, обмежене державне фінансування бібліотек, маркетингова короткозорість керівництва більшості державних і приватних видавництв. Спробуємо більш детально проаналізувати названі чинники.

Недоліки шкільної освіти. Передусім йдеться про вкрай незадовільне забезпечення учнів підручниками: за різними джерелами, один підручник припадає на 2–4 учнів. Дуже мало видається хрестоматій з предметів, наочних посібників, методичних видань для викладачів, дешевих серій і бібліотечок з програмної і науково-популярної літератури. Таке становище спричиняє занижену вимогливість до учнівських знань, учні не привчаються самостійно працювати з книгою. Крім дуже дорогих (хороших як за змістом, так і за оформленням) різноманітних дитячих енциклопедичних видань, майже немає дешевших науково-популярних (ті, кому

за тридцять, напевно, пам'ятають книги Перельмана з математики і фізики, чудову серію „Эврика” видавництва „Молодая гвардия”, надзвичайно дешеві серії видавництва „Знание” тощо).

Низька заробітна плата шкільних учителів (хоча це економічний фактор, а не фактор культурного порядку) боляче вражає їхній престиж, створює негативний імідж і зневажливе ставлення учнів до них й освіти в цілому. Разом з тим, це обмежує можливість вчителя самостійно підвищувати свій професійний рівень шляхом самоосвіти за допомогою вивчення фахової і методичної літератури і, відповідно, вилучає з кола потенційних покупців великий прошарок споживачів видавничої продукції.

Дуже обмежений бібліотечний фонд шкіл аж ніяк не сприяє ані вихованню вчительської інтелігенції, ані виникненню в учнів бажання „витрачати час” на читання будь-якої літератури.

Майже те саме можна сказати і про *вищу школу* – студентів, професуру, вузівські бібліотеки. Слід додати, що більшість студентів уже „зіпсована” недоліками навчання в школі, про які йшлося вище. А якщо погодитись з тим, що студент *повинен* вміти самостійно працювати з літературними джерелами, починаючи з пошуку їх у бібліографічних підрозділах бібліотек, а в школі його не навчили цього, не прищепили любов до читання й книги, що зменшується кількість сімей, де є свої хороші домашні бібліотеки, які своєчасно поповнюються, що більшість студентів обмежує свої знання з багатьох дисциплін матеріалом, викладеним у конспектах, не користується не тільки додатковою літературою, але й підручником (таке трапляється досить часто ще й тому, що тиражі вузівських підручників невеликі, а ціни на них високі), то стає очевидним, що потенційний книжковий ринок найближчим часом не пожвавиться. Про відсутність у студентів зацікавленості до купівлі книг свідчить ще й таке. Протягом трьох років у навчальних потоках студентів (економістів і бухгалтерів) на третьому курсі УАД проводили експрес-анкетування. Задавали одне запитання: хто за минулий рік поповнив свою бібліотеку хоча б однією книжкою? З 50 студентів позитивну відповідь дали 2–3.

Поява у видавництві могутніх галузей-конкурентів. Йдеться про телебачення та індустрію з виготовлення аудіо- і відеодисків (диски, дискети, компактдиски), а також про міжнародну інформаційну комп'ютерну мережу Internet. Ці потужні інформаційні галузі успішно конкурують з традиційними інформаційними системами. Споживання інформації з цих систем менш трудомістке. Це перш за все стосується телебачення, користування яким для власників телевізорів практично безкоштовне, а отримання інформації не потребує майже ніяких зусиль з боку споживачів. Тут варто пригадати одну з реплік Аркадія Райкіна „так дети, шутя и играя, знакомятся со всеми болезнями”... Так діти різних вікових груп поверхнево, між іншим отримують якусь інформацію про будь-що, не замислюючись, не занурюючись у глибини теорії, не аналізуючи змісту і значення явища, про яке йдеться в тій чи іншій програмі. Так виховується конформізм, коли виступ „авторитету” на телебаченні стає істиною в останній інстанції, перетворюється на догму. Майже так само легко отримувати інформацію за допомогою аудіо- і відеокасет. Хоч це задоволення і дорожче, але споживачів України „врятовують” відносно дешеві „піратські” диски й касети. Інформація, що отримується таким чином, випадкова, у багатьох випадках адаптована до нерозвинутих смаків споживачів, але становить суттєву конкуренцію по відношенню до друкованої інформації видавництва.

У конкуренції з відеосистемами видавці багато втрачають ще й через те, що здешевлення книги більшість з них бачить на шляху мінімізації її оформлення: книги видаються без ілюстрацій або з ілюстраціями сумнівної якості, які не сприяють поглибленню змісту і полегшенню його сприйняття, поліпшенню естетики цього інформаційно-мистецького творіння цивілізації.

Низька платоспроможність більшості населення. Цю тезу недоцільно розвивати, тому що в країні середній заробіток менший, ніж мінімальний прожитковий рівень, а в більшості наукової і викладацької інтелігенції, тобто основних потенційних споживачів продукції видавництва, розрив між цими економічними показниками становить 1,5–2 рази.

Фактично виключений з числа покупців книжкової продукції ще один прошарок населення – пенсіонери. При існуючому рівні пенсій вони не в змозі виділяти гроші на придбання книжок.

Обмежене державне фінансування бібліотек. Ця і попередня тези відбивають економічне становище одного з двох основних учасників ринку – покупця. Тобто вони більше відносяться до економічних факторів макросередовища. Але ці економічні фактори суттєво впливають на культурний фактор і через нього на далекоглядні перспективи розвитку книжкового ринку. Саме бібліотечні фонди мають пом'якшити негативний вплив низької платоспроможності потенційних покупців книжкової продукції, сприяти вихованню покоління читачів, покоління національної інтелігенції. Але негативне накладання одного фактора на інший призводить до звуження книжкового ринку і дальшого культурного зубожіння, до втрати, щонайменше, цілого покоління культурних членів суспільства.

Маркетингова короткозорість керівництва більшості державних і приватних видавництв. Більшість керівників видавничих структур основним недоліком вважає недостатню конкурентоспроможність вітчизняної книжкової продукції по відношенню до видавничої продукції сусідніх держав, щодо її ціни. Певна частка правди в цьому твердженні є. Проте абсолютизація цього фактора – це короткозорий підхід. Конкурентоспроможність продукції визначається не стільки ціною, скільки її якістю. Щодо видавничої продукції, то її якість має визначатися змістом і художньо-технічним оформленням. Звичайно, остання вимога не відноситься до розважального ширвжитку типу збірок анекдотів, кросвордів та „мільних” кримінальних, мелодраматичних і фантастичних романів. Отже, перш за все для долання конкурентного тиску видавництва мають визначитися з тематичною ідеологією на середню і далеку перспективу.

Виходячи з аналізу вищевикладених факторів культурного порядку, досить перспективною є організація видань світової класики в перекладі на українську мову в межах, як мінімум, програми середньої загальноосвітньої школи, з охопленням на наступних етапах потреб філологічних, журналістських та інших подібних спеціальностей та спеціалізацій вищої і середньої спеціальної освіти. Актуальною може бути програма двомовних видань – українською і мовою оригіналу або українською і мовою держави зосередження української діаспори.

Стосовно далекої перспективи, то тут має стати актуальною робота будь-якого видавництва щодо впровадження, поряд із випуском традиційної книги, книги для читання за допомогою електронних засобів. Слід очікувати, що в недалекому майбутньому комп'ютер буде таким же звичним предметом житлового інтер'єру, яким сьогодні є телевізор. А в цьому випадку окремі багатотомні видання (переважно довідкові) зручніше зберігати саме у формі компакт-дисків.

Дальша аргументація доцільності запропонованих напрямків розвитку видавничої справи в Україні має стати предметом дослідження галузевих футурологів. Але є проблема культурного порядку, на якій варто сьогодні зупинитися. Гасла про свободу слова і політичні суперечки навколо цього стосуються і преси, радіо та телебачення. У розпалі даної боротьби осторонь залишилася проблема *свободи наукового слова*, яка не несе політичної мотивації, але нині в державі обмежена, що негативно впливає на обмін думками й ідеями між науковцями. До перепон, що стоять на шляху свободи наукового слова в Україні, слід віднести:

- поділ наукових і фахових видань на так звані ваківські і неваківські;
- положення Закону України „Про авторське право і суміжні права” про те, що особа, яка має авторське право, *вправі вимагати* (підкреслено нами – М.М.М.) виплати винагороди за будь-яке використання її твору;

- положення того ж Закону про те, що Кабінетом Міністрів України *можуть* (підкреслено також нами) установлюватися мінімальні ставки авторської винагороди, індексація яких проводиться одночасно з індексацією мінімальних розмірів заробітної плати.

Зрозуміло, що публікація у так званих ваківських виданнях для автора платна (і плата досить висока!), кількість статей у них важлива для здобувачів наукового ступеня і наукових звань. Ці публікації мають розкрити певні наукові здобутки дисертаційної або дослідницької роботи здобувача. Проте в умовах плати за них замість того, щоб думати про аргументи на користь своїх ідей, винаходів і т.ін, автор розмірковує, як зробити статтю дешевшою і не тільки (у крапцю випадку!) за рахунок наукової лакофічності.

Публікація будь-якої роботи потребує від авторів певних витрат, і не тільки матеріальних. Більшість наукових і галузевих журналів авторам не платить гонорарів за видання віднос-

но малих тиражів вузькофахових монографій і підручників (а науково-технічний прогрес сприяє диференціації науки і вузькій спеціалізації науковців). Як свідчить практика, не виплачується авторам винагорода і за наукові ідеї й досягнення, що об'єктивно стримує науково-технічний прогрес у країні.

Відсутність встановлених Кабінетом Міністрів України мінімальних ставок авторської винагороди робить авторів заручниками видавництва: вони повністю залежать від позицій останніх.

1. Закон України „Про авторське право та суміжні права” №3792 - 12 від 23.12.93 // Відомості Верховної Ради України. 1994. №13.

УДК 330.101.541

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕОРІЮ МУЛЬТИПЛІКАТОРА-АКСЕЛЕРАТОРА Й ІНВЕСТИЦІЇ

Л. С. Ратушняк

Питання про використання різних стимулюючих методів для виведення економіки із застою завжди було в центрі уваги економістів. Вирішальний вплив на загальний рівень виробництва справляють споживання й інвестиції. Їх всеохоплююче дослідив Кейнс, створивши теорію мультиплікатора і безпосередньо пов'язаного з нею принципу акселерації.

The use of various stimulation methods for bringing economy out of stagnation has always been in the centre of attention. Consumption and investments have a decisive influence on the general level of production. These factors have been studied by Keins who created the theory of multiplier directly connected with the principle of acceleration.

Останніми роками багато країн здійснили ринково зорієнтовані реформи. Разом з ними прийшло розуміння, що розвиток держави є багатовимірним процесом, в якому цінні, інвестиційні та інституційні реформи пов'язані в єдине ціле.

Україна входила в незалежність і трансформаційні перетворення з очікуванням, що серед інших здобутків можливим буде досягнення одужання і зростання економіки. Замість того тривалий час продовжувався значний економічний спад, і тільки в 1999 р., уперше за останнє десятиріччя, з'явилися ознаки економічної стабілізації. Цей довготривалий спад можна назвати кризою перехідного періоду. Економісти сходяться на тому, що початковий спад виробництва та погіршення життєвого рівня були майже неминучими. Однією з причин можна вважати те, що модель виробництва та інвестування в українську економіку в радянський період базувалася на порівняльних цінах, які значно відрізнялися від порівняльних цін, що панували на світових ринках. Негайним результатом відкриття економіки для ринкових сил було встановлення нової структури порівняльних цін, що зробило більшість існуючих виробництв недоцільними з економічної точки зору. Розпад потужностей відбувся надзвичайно швидко, а на надходження нових інвестицій, навіть за найліпшим сценарієм, розраховувати можна було лише згодом. Позитивний вплив реформ на стан національної економіки і досі недостатній. В економіці ще не накопичено необхідного потенціалу економічного зростання.

Вирішальний вплив на загальний рівень виробництва справляють споживання й інвестиції, всеохоплююче досліджені Кейнсом. Основним завданням кейнсіанської теорії було вивести економіку зі стану застою після кризи 1929–1933 рр. шляхом використання різних стимулюючих методик. Одним з таких стимулів вважалися державні витрати на суспільні роботи. Організація суспільних робіт набула поширення, економісти зосередили свою увагу на проблемі ефекту від державного попиту. У зв'язку з тим виникла теорія мультиплікатора.

Первинним моментом у теорії мультиплікатора Кейнса є визначення ролі інвестицій у зростанні обсягу національного виробництва і зайнятості. Кейнс звертає увагу на ту обставину, що зростання інвестицій стимулює залучення у виробництво додаткових працюючих, тобто